

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

БОДАК ЛЕСЯ ЙОСИПІВНА

УДК 37(477)(092)(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ
ДІЯЛЬНІСТЬ ОСТАПА МАКАРУШКИ
(1867–1931 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, доцент
КАРПЕНКО Ореста Євгенівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент
БІНИЦЬКА Катерина Миколаївна,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна
академія, доцент кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
ЧЕРВІНСЬКА Інна Богданівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри педагогіки початкової
освіти.

Захист відбудеться 31 жовтня 2019 р. о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 30 вересня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Пріоритетним напрямом сучасної освіти є формування громадянина України як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями й навичками, здатна реалізувати свій потенціал, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку захисту Батьківщини, її незалежності та територіальної цілісності. Стратегічні завдання виховання української молоді визначено в державних документах (Закон України «Про освіту», «Національна доктрина розвитку освіти», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки», «Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні», концепція «Нова українська школа», «Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Концепція гуманітарного розвитку України», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді» та ін.).

Розвиток педагогічної науки в Україні та її інтеграція в європейський освітній простір актуалізують проблеми вивчення й використання творчого доробку українських педагогів, що жили і працювали в різні історичні періоди, але їхня педагогічна спадщина не втратила значущості в сучасних умовах. Загалом актуальним є оновлення змісту виховання в процесі реформування системи освіти України, поєднання нових дефініцій та найкращих зразків виховного ідеалу періоду національно-культурного відродження. В останні десятиліття побачила світ низка публікацій, у яких відображено внесок українських педагогів у теорію і практику національного виховання. Багато наукових розвідок сучасних дослідників присвячено проблемам становлення та розвитку вітчизняної освіти, усебічному вивченню педагогічних персоналій (Г. Білавич, К. Біницька, Л. Голубнича, Т. Завгородня, О. Карпенко, В. Кравець, М. Пантюк, І. Стражнікова, О. Сухомлинська, М. Чепіль та ін.).

Самовіддану науково-педагогічну, культурно-просвітницьку діяльність щодо формування національної свідомості українців проводили О. Барвінський, А. Волошин, Г. Врецьона, М. Галущинський, Ю. Дзерович, Е. Жарський, Б. Заклинський, У. Кравченко, К. Малицька, Ю. Партицький, І. Терлецький, І. Ющишин, Л. Ясінчук. Серед визначних постатей, чії творчі надбання заслуговують на різноаспектне осмислення, чільне місце посідає Остап Макарушка (1867–1931) – український педагог, учений, громадський і культурно-освітній діяч, публіцист. Його багатогранна діяльність відіграла вагомий роль у вихованні молодого покоління.

Окремі аспекти педагогічного доробку О. Макарушки висвітлено у зв'язку з діяльністю найвідоміших західноукраїнських педагогів другої половини XIX – першої половини XX ст. (П. Біланюк, Г. Врецьона, М. Галущинський, Ю. Дзерович, В. Кузьмович, А. Лотоцький, В. Пачовський, І. Петрів, І. Филипчак, І. Франко, І. Ющишин, Я. Ярема, Л. Ясінчук та ін.), творча спадщина яких становить значний потенціал для розвитку сучасної педагогіки, теорії і практики виховання. Громадсько-освітню та педагогічну

діяльність А. Лотоцького досліджує Н. Дудник, Г. Врецьони – Х. Косило, І. Филипчака – Г. Савчин, І. Бажанського – І. Червінська. Ідеї національної школи у творчому доробку І. Франка стали предметом науково-педагогічної рефлексії Р. Вишнівського, засади гуманізму в спадщині І. Франка – Ж. Гушак.

Однак освітня практика О. Макарушки, його погляди на навчання й виховання молоді, реформу українського шкільництва в Східній Галичині впродовж десятиліть не потрапляли в поле наукових зацікавлень, а тому невідомі широкому загалу вчителів. В історико-педагогічній науці науково-педагогічна та культурно-освітня діяльність О. Макарушки, обґрунтовані ним концептуальні засади виховання української молоді не знайшли поки що комплексного висвітлення. Потреба системного дослідження зумовлена також виявленими суперечностями між:

- завданнями формування національно свідомої молоді та недостатністю осмислення концептуальних засад національного виховання української молоді, української виховної традиції;

- декларуванням пріоритетів гуманістичних та національних цінностей та нечіткістю, розмитістю науково обґрунтованої педагогічної концепції, яка б окреслила механізми їх формування різними соціальними інституціями;

- усвідомленням необхідності використання педагогами історичного досвіду виховання дітей і молоді та труднощами запровадження змістових компонентів й інновацій в освітній процес в умовах виховної взаємодії.

Актуальність означеної проблеми і водночас її недостатнє вивчення в контексті модернізації національної системи освіти, а також необхідність подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Педагогічні ідеї та культурно-освітня діяльність Остапа Макарушки (1867–1931 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складову комплексної наукової проблеми «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0113U001233). Тему дисертації затверджено вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 16 від 07 листопада 2016 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 1 від 31 січня 2017 р.).

Об'єкт дослідження – наукова і культурно-просвітницька діяльність українських педагогів другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

Предмет дослідження – педагогічні ідеї та напрями культурно-освітньої діяльності Остапа Макарушки (1867–1931 рр.).

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз педагогічних ідей і культурно-освітньої спадщини Остапа Макарушки та визначити можливості їх реалізації в контексті актуальних проблем української освіти.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження:**

1. На основі аналізу історико-педагогічних джерел висвітлити стан дослідженості педагогічної персоналії О. Макарушки та обґрунтувати періоди його педагогічної діяльності.

2. Визначити напрями та провідні ідеї культурно-освітньої діяльності О. Макарушки.

3. Схарактеризувати погляди О. Макарушки на організацію українського шкільництва й використання зарубіжного досвіду в освітній сфері Східної Галичини.

4. Розкрити концептуальні засади національного виховання у творчому доробку О. Макарушки.

5. Актуалізувати роль і значення педагогічної спадщини О. Макарушки для сьогодення.

Методи дослідження: *герменевтичний* (для вивчення й коментування життєпису та педагогічних ідей О. Макарушки на тлі національно-культурного життя Східної Галичини); *феноменологічний* (для об'єктивного та оригінального розкриття й трактування фактів, суб'єктивного досвіду, формулювання висновків); *біографічний* (для вивчення творчого доробку педагога в соціокультурному контексті); *синергетичний* (для виявлення досліджених чи недостатньо досліджених процесів, визначення змін в еволюції поглядів педагога на проблеми освіти й виховання залежно від внутрішніх чи зовнішніх чинників); *парадигмальний* (для характеристики розвитку науково-педагогічних ідей О. Макарушки, з'ясування впливу його ідей на формування теоретичних засад виховання української молоді та концептуальних засад середньої освіти); *порівняльно-історичний* (для комплексного вивчення, розкриття й зіставлення педагогічних ідей, подій та явищ через історико-культурні засади); *бібліографічний* (для відбору, нагромадження, аналізу та систематизації архівних і бібліотечних фондів); *хронологічний* (для розгляду наукової, педагогічної і культурно-освітньої діяльності О. Макарушки в динаміці змін, визначення етапів розвитку педагогічних ідей); *екстраполяції* (для творчого осмислення й окреслення шляхів використання науково-педагогічної спадщини О. Макарушки в сучасному освітньому процесі України).

Джерельна база дослідження ґрунтується на всебічному вивченні законодавчих та нормативно-правових документів України; наукових, методичних, навчальних праць, рецензій О. Макарушки, спогадів сучасників про нього; періодичних видань, на сторінках яких публікувалися праці О. Макарушки («Наша школа», «Рідна школа», «Українська школа», «Учитель», «Літературно-науковий вісник», «Дзвінок», «Записки НТШ», «Зоря», «Поступ» та ін.); історико-педагогічної, науково-педагогічної, довідково-бібліографічної, навчально-методичної літератури, яка зберігається у фондах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (м. Київ), Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. Сухомлинського, бібліотек Львівського, Прикарпатського й Тернопільського національних університетів, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка та ін.; фондів

Центрального державного історичного архіву у Львові (ЦДІА у Львові) – 178 (Крайова шкільна рада), 179 (Кураторія Львівського шкільного округу), 206 (Рідна школа), 309 (Наукове товариство ім. Шевченка); Державного архіву Тернопільської області (ДАТО) – 231 (Рідна школа); дисертаційних праць.

Хронологічні межі дослідження визначені студіями з педагогічної персоналїстики, охоплюють другу половину XIX – першу третину XX ст. – період життя, педагогічної, науково-педагогічної й культурно-освітньої діяльності Остапа Макарушки (1867–1931 рр.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* розроблено періодизацію розвитку педагогічних ідей О. Макарушки на підставі цілісного й системного аналізу його науково-педагогічної та культурно-освітньої діяльності наприкінці XIX – у першій третині XX ст. в контексті суспільно-політичних та національно-культурних реалій Східної Галичини: *перший* (1890–1910) – зародження й формування ідеї науково-дослідницької діяльності в галузі філології та педагогіки; *другий* (1910–1921) – організаційного й ідеологічного становлення концепції національної школи, її змістового наповнення; *третій* (1921–1931) – науково-теоретичного обґрунтування концептуальних засад українського виховання;

– *визначено* напрями (педагогічна, науково-методична, громадсько-освітня) та провідні ідеї культурно-освітньої діяльності педагога (розвиток рідномовного шкільництва; загальнолюдські й національні цінності; виховання характеру; українознавча спрямованість соціальних інститутів і чинників виховання; учитель як основний індикатор пробудження національної свідомості молоді);

– *висвітлено* погляди О. Макарушки на реформування шкільництва в Східній Галичині та доцільність використання зарубіжного досвіду в освітній сфері;

– *експліковано* концептуальні засади національного виховання у творчому доробку науковця;

– *окреслено* актуальність педагогічної спадщини О. Макарушки в контексті реформування освіти в Україні (формування громадянина України як високоморальної особистості; використання форм співпраці школи та громадських організацій для виховання національно свідомої молоді; реформування середньої школи, вивчення латинської мови, однієї або двох іноземних мов; піднесення статусу вчителя; популяризація реформаторських ідей зарубіжних педагогів серед українського вчительства).

Набули подальшого розвитку ідеї О. Макарушки про здійснення національного виховання, удосконалення підручників з педагогіки; реформування української школи та генези української педагогіки.

До наукового обігу введено маловідомі праці О. Макарушки, архівні документи, пов'язані з його науково-педагогічною та культурно-освітньою діяльністю (Центральний державний історичний архів у м. Львові (Ф. 178, 179, 206, 309), Державний архів Тернопільської області (Ф. 231)).

Практична цінність дослідження полягає в тому, що сформульовані основні положення та висновки збагачують історико-педагогічну науку, теорію

виховання й методику виховної роботи, сприяють передачі педагогічного досвіду минулих поколінь. Матеріали наукових пошуків використані під час викладання окремих тем навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Історіографія освітніх процесів», «Педагогіка», «Педагогічні технології». Практичне значення дослідження полягає також у розробці посібника для вчителів «Остап Макарушка про концептуальні засади виховання української молоді», укладанні переліку праць педагога.

Наукові положення й висновки дисертаційної роботи можуть використовуватися при підготовці довідкових видань, навчально-методичної літератури; у реформуванні змісту шкільної освіти й виховання; у позакласній та позашкільній виховній роботі.

Упровадження результатів дослідження. Основні положення й результати дисертації впроваджено в освітній процес Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 1687-Н від 13.05.2019 р.), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка № 01-23/42 від 9.04.2019 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 469-33/03 від 05.04.2019 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-199 від 25.02.2019 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 503 від 15.04.2019 р.), КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка № 01-23/248 від 05.04.2019 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях, семінарах:

– *міжнародних*: «Виховання у контексті цивілізаційних процесів: вітчизняний і зарубіжний досвід» (Дрогобич, 2016), «Педагогічні аспекти підготовки фахівців в університетах до професійної діяльності» (Дрогобич, 2016), «Діяльність педагогів України та Польщі в умовах полікультурності» (Дрогобич, 2016), «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (Івано-Франківськ, 2017), «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (Дрогобич, 2017), «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 2017), «Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции» (Брест, Білорусь, 2017), «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (м. Кам'янець-Подільський, 2019);

– *всеукраїнських*: «Виховна робота з дітьми: теорія і практика» (Дрогобич, 2017), «Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи» (Полтава, 2018), «Проблеми дитинства у контексті сучасної педагогіки» (Дрогобич, 2018), «Педагогіка Василя Сухомлинського: від традицій до інновацій» (Дрогобич, 2018), «Психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців у контексті сучасних освітніх реформ» (Львів, 2018), «Українська освіта в контексті інтеграції та технологізації» (Дрогобич, 2019);

– *регіональних*: «Розвиток особистості в системі неперервної освіти» (Дрогобич, 2015), «Психолого-педагогічні аспекти виховання особистості в системі неперервної освіти» (Дрогобич, 2016), «Імідж сучасного педагога»

(Дрогобич, 2017), «Інноваційні технології в освіті» (Дрогобич, 2018).

Публікації. Основні положення й результати дисертації висвітлено в 13 публікаціях, з них: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 2 – у закордонних виданнях, 3 – апробаційного характеру, 1 – посібник для вчителів.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (319 найменувань, з них 28 – іноземною мовою), 8 додатків. Роботу ілюстровано 7 рисунками. Повний обсяг роботи – 265 сторінок, основний зміст викладено на 181 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження; вказано на її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; подано джерельну базу; розкрито наукову новизну та практичну значущість; наведено відомості про апробацію і впровадження результатів наукового пошуку в практику роботи закладів освіти, а також відомості про публікації автора, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі «**Педагогічні ідеї та культурно-освітня діяльність Остапа Макарушки в контексті вітчизняного історико-педагогічного дискурсу**» схарактеризовано ступінь дослідженості проблеми, з'ясовано теоретичні засади обсервації педагогічної персоналії О. Макарушки, обґрунтовано періодизацію розвитку його педагогічних ідей, пріоритети науково-педагогічної й культурно-освітньої діяльності.

У розділі розкрито основні віхи життя і творчості О. Макарушки – українського педагога, науковця, громадського діяча, багатогранна діяльність якого відіграла вагомий роль у вихованні молодого покоління. Поєднання різних методів дослідження педагогічної персоналії уможливило незаангажовано представити педагогічні ідеї О. Макарушки в контексті суспільно-політичного життя та національно-культурного відродження Східної Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. Історіографічний огляд проблеми свідчить, що педагогічна і культурно-освітня діяльність, погляди О. Макарушки на навчання та виховання молоді, реформу українського шкільництва в Східній Галичині не знайшли поки що комплексного висвітлення.

Вивчення та узагальнення історико-педагогічних праць сучасних науковців, науково-педагогічної спадщини О. Макарушки дали можливість обґрунтувати періодизацію розвитку його педагогічних ідей. Критеріями періодизації є науково-педагогічна діяльність, еволюція поглядів ученого на освіту й виховання, громадянська активність. Реконструкція життєтворчості О. Макарушки дає підставу виокремити три періоди в педагогічній діяльності: 1890–1910 – зародження і формування ідеї науково-дослідницької діяльності в галузі філології та педагогіки; 1910–1921 – організаційного й ідеологічного становлення концепції національної школи, її змістового наповнення; 1921–1931 – науково-теоретичного обґрунтування концептуальних засад

українського виховання.

Перший період (1890–1910) – це початок педагогічної і наукової діяльності, період становлення О. Макарушки як педагога. Упродовж 1894–1895 рр. він обіймав посаду вчителя української гімназії у Львові; 1896–1905 рр. – викладач класичних та української мов у новоствореній Коломийській українській гімназії, один із засновників і перший голова місцевої філії Руського педагогічного товариства (РПТ). З 1893 р. – дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) та виконувач обов'язків секретаря філологічної секції. Саме на сторінках Записок НТШ опубліковані перші наукові розвідки: «Складня причасників в Волинсько-Галицькому літопису», «Короткий огляд Русько-українського письменства від VIII століття для ужитку молодіжі» (1886); «Словар українських виразів, перенятих з мов туркских : причинок до професорської діяльності д-ра Ом. Огоновского» (1895); «Граматика Мелетія Смотрицького: критично-історична стаття» (1908). У «Записках» надруковано низку рецензій на праці А. Колесси, О. Маковея, А. Метлинського, О. Огоновського. У 1897 р. редагує «Кобзар» Т. Шевченка, який видає Руське педагогічне товариство. Упродовж 1902–1903 рр. проходить наукове стажування у Віденському та Берлінському університетах, де слухає лекції відомих славістів А. Брюкнера, В. Вондрака, К. Іречека, В. Ягича. 1904 р. захищає дисертацію на тему «Граматика Мелетія Смотрицького» у Чернівецькому університеті, здобуває ступінь доктора філософії. У 1905 р. обіймає посаду професора Львівської академічної гімназії.

У 1906 р. відновлюється на посаді секретаря РПТ; бере активну участь у святкуванні 25-річчя його діяльності. Публікує низку статей у журналі «Учитель» під назвою «По загальних зборах», у яких пропонує шляхи реформування української школи. У 1907–1908 рр. за дорученням товариства очолює Інститут ім. св. Миколая у складний період його занепаду. 1907 р. організовує комітет зі збору пожертв серед громадськості на будівництво бурси. З 1909 р. обіймає посаду заступника голови Руського педагогічного товариства, голови редакційної (видавничої) секції, яка не мала можливості розгорнути широку видавничу діяльність; фінансує часописи «Учитель», «Дзвінок». У квітні 1910 р. на загальних зборах товариства О. Макарушка обраний головою. Педагог сприяє розширенню осередків товариства, розпочинає роботу над підготовкою нового статуту РПТ, активно пропагує підтримку рідношкільної ідеї в середовищі народу. 1910–1911 рр. входить до складу трьох учительських рад: 5-класної дівочої школи ім. Т. Шевченка, Приватної жіночої семінарії, Інституту ім. св. Ольги.

Другий період (1910–1921) – організаційного й ідеологічного становлення концепції рідної школи та її змістового наповнення, етап організаторської і педагогічної діяльності як директора Львівської учительської семінарії Українського педагогічного товариства. О. Макарушка читає курси з дидактики, загальної педагогіки та її історії, проводить практичні заняття, керує науково-практичними семінарами й конференціями. Дбає про кадрове забезпечення та оновлення педагогічних кадрів. Активною культурно-освітньою діяльністю займається впродовж 1915–1919 рр., коли головний відділ

уповноважує його вдруге очолити педагогічне товариство. Цей період є одним із найскладніших в історії «Рідної школи». Унаслідок військових дій на території Східної Галичини, російської окупації краю діяльність товариства призупинено. Завдяки жертвній праці О. Макарушки збережено основні педагогічні сили в складних умовах воєнного лихоліття. У 1917 р. вийшли друком його статті «Вплив війни на виховане», «Вартість реальних предметів науки для ідеї національного образования», у 1918 р. – наукова розвідка «Перша ластівка».

Третій період (1921–1931) – це етап науково-педагогічної й методичної діяльності О. Макарушки на посадах професора, завідувача кафедри педагогіки та викладача класичної філології в Українському таємному університеті у Львові (1921–1925); інспектора середніх шкіл товариства «Рідна школа» (1921–1931). У цей період виходить низка праць, у яких обґрунтовано концептуальні засади освіти й виховання: «Наука вихованя» (1922), «Середня освіта дівчат» (1923), «Індивідуалізація в навчанні» (1925), «Методичне навчання української мови в середніх школах» (1925), «Кілька заміток в справі української граматичної термінології» (1926), «Творча школа», «Непропаща праця», «До реформи навчання української мови й письменства в гімназіях», «Вселюдні університети в Данії» (1927) та ін. У 1930 р. працює над реформуванням української національної школи.

У розділі також висвітлено низку проблем педагогічного, мовознавчого, літературного плану. Акцентовано на аксіологічній ідеї змісту освіти, історії становлення української літератури, публікаціях, присвячених зародженню та розвитку жіночого руху в Східній Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст.

Періодизація життєтворчості О. Макарушки дала змогу розкрити напрями культурно-освітньої діяльності (педагогічна, науково-методична, громадсько-освітня).

У другому розділі **«Концептуальні засади освіти й виховання в педагогічній спадщині Остапа Макарушки»** представлено погляди педагога на організацію українського шкільництва і використання зарубіжного досвіду в освітній сфері, теоретико-методичні засади національного виховання, виховну спрямованість соціальних інститутів і чинників, роль учителя у формуванні особистості школяра, актуалізовано значення педагогічної спадщини О. Макарушки в контексті реформування освіти в Україні.

Констатовано, що О. Макарушка належить до національно свідомої української інтелігенції, яка вболівала за розвиток та організацію українського шкільництва. Зокрема, він опікувався створенням гімназій, збільшенням чисельності учнів, упровадженням при читальнях освіти для дорослих, забезпеченням усім верствам населення рівного доступу до навчання грамоти, підготовкою молоді до вступу до університетів. Школа, на його переконання, мала основну увагу зосередити на вихованні дітей, формуванні їх світогляду, характеру, гартувати сильну волю, бажання бути потрібним своїй державі. Від розвитку рідної школи залежить культурний та економічний поступ народу і держави. Кожна молода людина має права та обов'язки, повинна займати

активну громадсько-політичну позицію. Школа, освіта покликані стати підвалиною добробуту народу. Як педагог-практик, обстоював позицію чіткого розмежування функцій середніх шкіл, реальних шкіл, середніх фахових шкіл, гімназій та університетів, наполягав на поверненні гімназіям статусу і значення школи, яка має на меті готувати учнів до навчання в університеті та в інших закладах вищої освіти. Реформована середня школа мусить урахувати гендерні особливості. Скажімо, навчальний план повинен бути складений так, щоб підготувати дівчат до сімейного життя, до навчання у вищій школі. Кожна школа обов'язково має виховати молодь для діяльності у майбутньому.

З'ясовано, що педагог важливого значення надавав викладанню української мови та літератури, випрацював й обґрунтував низку дидактичних засад, а саме: вправи повинні опиратися на попередні лекції; кожна тема має розвивати самостійність; вибір вправ має бути зрозумілим, відповідати віку учнів; при формулюванні теми розгорнутих письмових робіт треба звернути увагу на продовження думок та ін. Розкрито методичні рекомендації О. Макарушки щодо вивчення української мови та літератури, залучення батьків до студій над художніми текстами, читання книг.

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду, його обговорення з українським учительством спонукали О. Макарушку особливу увагу звернути на підбір викладачів у народних університетах Данії, добродійну діяльність жінок у Німеччині, особливості народного виховання у школах за кордоном тощо.

Учений трактує педагогіку як етичну систему, яка повинна регулюватися загальними етичними цінностями Правди, Краси, Справедливості, Совісті, Людської гідності. Він обґрунтовує її мету, завдання, джерела. Заслугою науковця є випрацювання теоретичних засад національного виховання, формулювання мети, пошук шляхів і засобів її досягнення (рис. 1).

Висвітлено зміст виховання української молоді: розкрито цінності національного, морального, фізичного та естетичного виховання, формування характеру. Національно-патріотичне виховання реалізується при викладанні кожного предмета, який ознайомлює школярів із рідною землею і народом. З'ясовано роль рідної мови, суспільної праці для громади, викорінення підлабузництва, виховання пошани до батьків, відповідальності тощо. О. Макарушка рекомендує використовувати наочність (карти, матеріали, таблиці, посібники, історію життя та діяльності відомих людей тощо).

Наскрізними у вихованні української молоді є ідеї правди, добра і краси. Акцентовано на завданнях пошуку правди в людському житті і природі, відкриття дітям світу невідомого, загадкового, незрозумілого. Учений переконаний, що *ідея правди* керує нашим мисленням: вона прагне до того, щоби наші помисли і поняття узгоджувалися із сутністю предметів. Не менш важливою є *ідея краси*, адже зі сприйняття і пізнання прекрасного починається виховання естетичної культури, виховання почуттів. Важливо, щоб почуття світлого та гармонійного було сприйняте кожною дитиною.

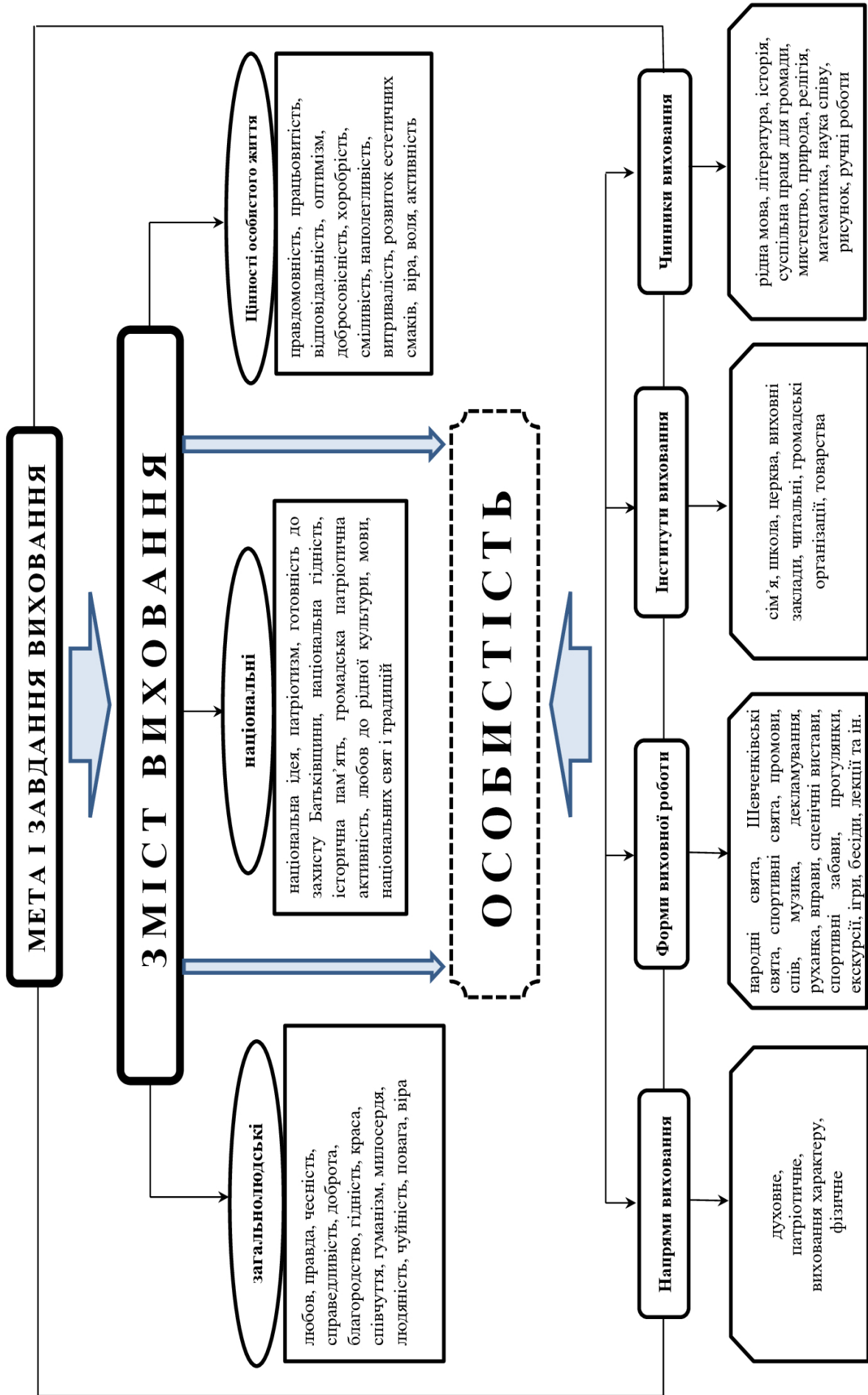

Рис. 1. Теоретичні засади національного виховання в педагогічній спадщині О. Макарушки

Педагог докладно характеризує типи темпераменту, вказує на те, що його особливості виявляються вже в ранньому дитинстві, аргументує доцільність врахування їх при педагогічних завданнях та навантаженнях. Ідеї вивчення темпераменту дітей були новаторськими в першій третині ХХ ст.

Суттєвим фактором освітнього процесу є розвиток пам'яті, уваги, уяви учнів, формування характеру. Окремою та важливою темою для обговорення в дитячому середовищі, на переконання О. Макарушки, є популяризація інформації про типові характеристики українців (працьовиті, чесні, борці за справедливість, оптимісти, релігійні, зберігачі традицій, активні, хоробрі, сміливі та ін.).

Аргументовано, що соціальні інститути виховання (родина, школа, церква, виховні заклади, товариства, громадські організації), від яких значною мірою залежить формування особистості, розвиток її здібностей, знайшли глибоке й різноаспектне висвітлення в творчому доробку О. Макарушки. Погляди вченого щодо впливу родини на виховання корелюють із християнським ученням, моральними чеснотами. Кожна з перерахованих інституцій посідає важливе місце у житті дитини, використовує притаманні їй засоби виховання. Розкрито форми співпраці сім'ї і школи (батьківські ради, гуртки, педагогічні лекторії, зустрічі, популяризація педагогічної літератури), обґрунтовано необхідність організації педагогічного всеобучу батьків, посилення їхньої відповідальності за виховання дітей. Педагог вимагав спільності та узгодженості дій сім'ї і школи у вихованні, окреслив роль церкви та її вплив на формування особистості дитини.

О. Макарушка як досвідчений педагог та психолог був ініціатором дискусії у вчительському середовищі з проблеми впливу війни на виховання молоді. Він звертає увагу педагогічної громадськості на розгляд, обговорення та глибокий аналіз усіх сторін військових дій, їхній вплив на суспільство і молодь зокрема. Проаналізувавши соціально-педагогічні аспекти війни, О. Макарушка доходить висновку, що війна формує в людей молодого віку такі риси, як дисциплінованість, співчуття, справедливість, патріотизм, національна ідентичність, релігійність. Наголошено на негативних наслідках війни: здичавіння, цинічна неповага до чужої власності, приниження людської гідності, алкоголізм, грубе сексуальне насилля, наруга над релігійними святинами, осквернення релігійних приміщень й освячених місць.

О. Макарушка виокремив різноманітні чинники (рідна мова, література, історія, суспільна праця для громади, мистецтво, природа, релігія, математика, наука співу, руханка, рисунок, ручні роботи) і форми (Шевченківські свята, народні свята, лекції, спів, декламування, вправи, сценічні вистави, забави, спортивні прогулянки, екскурсії, ігри, бесіди, диспути та ін.) національного виховання. Саме святкування Шевченківських днів, що мають на меті глибше вивчення та популяризацію літературної спадщини й ідей Великого Кобзаря, є однією з найбільш ефективних форм патріотичного виховання, запропонованих педагогом.

О. Макарушка зробив глибокий та комплексний аналіз професіограми вчителя. Високопрофесійний учитель має бути на висоті своїх суспільних

завдань, виховувати національно свідому молодь, формувати в неї громадянську зрілість тощо. Справжній педагог повинен працювати на майбутнє, випереджати час. Необхідною умовою для спілкування між учителем і учнем є прояв педагогічного такту. Самоосвіта вчителя – один із важливих шляхів запровадження педагогічної науки в практику.

Доведено, що педагогічна спадщина О. Макарушки є вагомим внеском у теорію сучасного українського виховання, методику виховної роботи. Актуалізовано педагогічні ідеї вченого, які перегукуються з реформуванням сучасної освіти в Україні.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз джерельної бази, педагогічної та культурно-освітньої спадщини О. Макарушки уможливив розв'язання завдань дослідження та дав підстави сформулювати висновки й окреслити перспективи подальших наукових студій.

1. Історіографічний огляд проблеми засвідчив, що розвиток української педагогічної думки Східної Галичини впродовж другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. відбувався в складних суспільно-політичних та національно-культурних умовах. О. Макарушка (1867–1931) належить до тієї плеяди галицької інтелігенції, чия праця на сучасному етапі недостатньо висвітлена та вивчена. Теоретико-методологічні підходи до дослідження педагогічної персоналії О. Макарушки (герменевтичний, феноменологічний, біографічний, синергетичний, парадигмальний) дали підставу констатувати, що педагогічні ідеї та культурно-освітня діяльність О. Макарушки є актуальною проблемою вітчизняної педагогічної думки, вагомим джерелом для сучасної української теорії і практики навчання й виховання.

Виокремлено чинники формування світогляду й громадянського становлення О. Макарушки (родинне середовище; процеси національно-культурного відродження в Східній Галичині; особливості суспільно-політичного становища краю; зміст навчання в освітніх закладах і соціальне середовище), які визначили національно-патріотичні погляди, напрями і зміст його діяльності.

Вивчення й узагальнення історико-педагогічних праць сучасних науковців, реконструкція життєдіяльності О. Макарушки на тлі суспільно-політичного життя Східної Галичини та науково-педагогічної спадщини дали можливість виокремити три періоди в розвитку його педагогічних ідей. Критеріями періодизації є науково-педагогічна діяльність, еволюція поглядів ученого на освіту й виховання, громадянська активність. Перший період (1890–1910) – зародження й формування ідеї науково-дослідницької діяльності в галузі філології та педагогіки; другий (1910–1921) – організаційного й ідеологічного становлення концепції національної школи, її змістове наповнення; третій (1921–1931) – науково-теоретичного обґрунтування стратегічних засад українського виховання.

2. Культурно-освітня діяльність О. Макарушки, основними напрямками якої є педагогічна, науково-методична, громадсько-освітня, спрямована на

піднесення національної свідомості української молоді. Педагогічна діяльність позначена такими віхами: учитель українських гімназій у Львові (1894–1905) та Коломиї (з 1895), директор Львівської учительської семінарії Українського педагогічного товариства (1911–1921), інспектор середніх шкіл товариства «Рідна школа» (1921–1931), професор, завідувач кафедри педагогіки та викладач класичної філології в Українському таємному університеті у Львові (1921–1925). Науково-методична діяльність спрямована на обґрунтування ідеї розвитку рідномовного шкільництва, ролі вчителя як основного індикатора пробудження національної свідомості молоді, теоретико-методологічних засад виховання й навчання; підготовку підручників з української мови та літератури, грецької мови, з теорії виховання, розробку методичних рекомендацій щодо вивчення мови і художніх творів, читання книг. Йому належить низка праць з педагогіки, теорії виховання, дидактики, мовознавства, історії. Громадсько-освітня діяльність педагога пов'язана з товариствами «Рідна школа», де він обіймав різні адміністративні посади (заступник голови, секретар, голова редакційної (видавничої) секції, голова та ін.), НТШ (дійсний член та виконувач обов'язків секретаря філологічної секції), а також членством у трьох учительських радах (5-класній дівочій школі ім. Т. Шевченка, Приватній жіночій семінарії, Інституті ім. Св. Ольги). Визначено провідні ідеї культурно-освітньої діяльності: розвиток рідномовного шкільництва; загальнолюдські й національні цінності; виховання характеру; українознавча спрямованість соціальних інститутів і чинників виховання; учитель як основний індикатор пробудження національної свідомості молоді.

3. Схарактеризовано погляди О. Макарушки на організацію українського шкільництва в Східній Галичині кінця XIX – першої третини XX ст. Ідеї педагога щодо реформи школи мають чітко окреслену мету: виховувати молодь, здатну до творчої та самостійної праці, яка має активну позицію в громадсько-політичному житті. Середня школа повинна давати необхідні знання молоді, сприяти розширенню її світогляду, підготовці до навчання в закладах вищої освіти, формуванню й кристалізації характеру, вихованню кваліфікованих кадрів для різних сфер суспільного життя. Важливого значення надав викладанню української мови та літератури, вивченню, аналізу, популяризації реформаторських ідей зарубіжних педагогів серед українського вчителства, критичному осмисленню американського та європейського досвіду навчання й виховання дітей та молоді, доцільності вивчення латинської й іноземних мов та впровадження їх у різні типи освітніх інституцій Східної Галичини.

4. Розкрито концептуальні засади теорії і практики українського виховання дітей і молоді, акцентовано на цінностях національного, фізичного та естетичного виховання, формування характеру. Аргументовано важливість проведення народних свят у школі, використання народних елементів із піснями і танцями, організації прогулянок та екскурсій за межами школи. Висвітлено погляди О. Макарушки на соціальні, психологічні та педагогічні аспекти впливу війни і військових дій на формування молодого покоління; негативні наслідки впливу війни на молодь, виокремлено завдання вчителя та

школи щодо формування в неї позитивних рис характеру. Війну оцінено як антигуманний спосіб розв'язання проблем, а також як феномен, що зумовлює переоцінку цінностей. Визначено роль основних соціальних інститутів (родина, школа, церква) у вихованні української молоді, розкрито форми співпраці сім'ї і школи (батьківські ради, гуртки, педагогічні лекторії, зустрічі, популяризація педагогічної літератури). У педагогічному доробку О. Макарушки також виокремлено важливу проблему, що стосується організації педагогічного всеобучу батьків, посилення їхньої відповідальності за виховання дітей. На основі комплексного аналізу представлено погляди вченого на особистість учителя (моральні чесноти, любов до дітей, національна самосвідомість, зовнішній вигляд, активна життєва позиція), психолого-педагогічні знання (цілеспрямованість, риси характеру, здібність) і вміння (загальнопедагогічні, методичні, психолого-педагогічні), педагогічна майстерність, педагогічний такт, педагогічне спілкування, самоосвіта.

5. Актуалізовано педагогічну спадщину О. Макарушки в контексті реформування освіти в Україні. Зазначено, що аксіологічні виміри змісту освіти й виховання, задекларовані педагогом, відповідають потребам українського соціуму, оновленому змісту та цілям освітнього процесу. При формуванні нової освітньої парадигми важливо використовувати та враховувати такі педагогічні ідеї О. Макарушки: реформування середньої школи, вивчення іноземної мови в школі; аналіз, популяризація реформаторських ідей зарубіжних педагогів серед українського вчителства, формування громадянина Української держави як високоморальної особистості; визначення провідної ролі вчителя в житті громади та вихованні українця-патріота; приділення належної уваги професійним якостям та рисам педагога; вивчення темпераменту дітей; використання форм співпраці і взаємодії у вихованні національно свідомої особистості.

Дослідження та інтерпретація педагогічних ідей й культурно-освітньої діяльності О. Макарушки дало змогу доповнити й глибше представити історію вітчизняної педагогіки, концептуальні засади теорії виховання. Однак воно не вичерпує всіх аспектів проблеми вивчення спадщини педагога й відкриває нові можливості для порівняльного аналізу змісту українськомовних підручників із педагогіки, виданих у міжвоєнний період, дослідження методичних надбань у теорії і практиці вивчення української та класичних мов, актуалізації його педагогічних надбань у змісті сучасної української педагогіки, а також з огляду на завдання Нової української школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Бодак Л. Остап Макарушка про концептуальні засади виховання української молоді : посіб. для вчителів. Львів : Растр-7, 2019. 62 с.

2. Бодак Л. Зміст патріотичного виховання у педагогічній спадщині Остапа Макарушки. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 79. Т. 2. С. 14–17.

3. Бодак Л. Концептуальні засади реформування середньої школи у педагогічній спадщині О. Макарушки (1867–1931). *Людинознавчі студії: зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Педагогіка»*. 2018. Вип. 7/39. С. 40–49.

4. Бодак Л. О. Макарушка про використання зарубіжного педагогічного досвіду в освітніх інституціях Галичини. *Молодь і ринок*. 2018. № 3 (158). С. 126–130.

5. Бодак Л. Остап Макарушка про вплив війни на виховання дитини. *Молодь і ринок*. 2018. № 4 (159). С. 149–153.

6. Бодак Л. Остап Макарушка про роль соціальних інститутів у вихованні дитини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. № 60. Т. 1. С. 53–56.

7. Бодак Л. Рецензування як важливий напрям освітньої діяльності Остапа Макарушки. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 84. Т. 1. С. 9–13.

8. Бодак Л. Теоретико-методичні засади виховання у педагогічній спадщині О. Макарушки. *Педагогічна освіта: теорія та практика*. 2018. Вип. 24 (1). С. 23–28.

9. Бодак Л. Провідні напрями діяльності О. Макарушки в Руському педагогічному товаристві (1890–1910). *Научен вектор на Балканите*. Болгарія, 2019. №1(3). Т. 3. С. 16–18.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації

10. Бодак Л. Идеи гуманизма в педагогическом наследии О. Макарушки. *Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции: сборник материалов междунар. науч.-практ. конф., Брест, 10 ноября 2017 г. / Редкол. Т. А. Ковальчук [и др.]. Брест: БрГУ, 2018. С. 13–16.*

11. Бодак Л. Особистість вчителя у поглядах О. Макарушки. *Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Дрогобич, 26–27 жовтня 2017 р. / за заг. ред. Марії Чепіль. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. С. 36–39.*

12. Бодак Л. Етнопедагогічні засади виховання у педагогічній спадщині О. Макарушки. *Проблеми дитинства у контексті сучасної педагогіки: зб. наук. праць на пошану Василя Сухомлинського / за ред. Марії Чепіль, Марії Ярушак. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. С. 79–84.*

13. Бодак Л. Ціннісні характеристики педагога в контексті сучасних освітніх тенденцій. *Психолого-педагогічні підготовки майбутніх фахівців у контексті сучасних реформ: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 6-7 грудня 2018 р. Львів: Растр-7, 2018. С. 20–21.*

АНОТАЦІЯ

Бодак Л. Й. Педагогічні ідеї та культурно-освітня діяльність Остапа Макарушки (1867–1931 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

У дисертації цілісно й системно проаналізовано педагогічні ідеї та культурно-освітню діяльність О. Макарушки наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. в контексті суспільно-політичних та національно-культурних реалій Східної Галичини, розроблено періодизацію розвитку його педагогічних ідей: перший (1890–1910) – зародження і формування ідеї науково-дослідницької діяльності в галузі філології та педагогіки; другий (1910–1921) – організаційного й ідеологічного становлення концепції національної школи, її змістового наповнення; третій (1921–1931) – науково-теоретичного обґрунтування стратегічних засад українського виховання. Визначено пріоритети науково-педагогічної та культурно-освітньої діяльності. Розкрито погляди О. Макарушки на реформування шкільництва в Східній Галичині та доцільність використання зарубіжного досвіду в освітній сфері. Висвітлено концептуальні засади виховання у творчому доробку вченого. Окреслено актуальність педагогічної спадщини О. Макарушки крізь призму трансформацій освіти й виховання в Україні.

Ключові слова: Остап Макарушка, педагогічні ідеї, культурно-освітня діяльність, зміст освіти, цінності виховання, виховання характеру, національна свідомість, соціальні інститути виховання, учитель.

АННОТАЦИЯ

Бодак Л. И. Педагогические идеи и культурно-образовательная деятельность Остапа Макарушки (1867–1931 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2019.

В диссертации целостно и системно проанализированы педагогические идеи и культурно-образовательная деятельность О. Макарушки в конце ХІХ–первой трети ХХ века в контексте общественно-политических и культурных реалий Восточной Галиции, разработана периодизация развития его педагогических идей: первый (1890–1910) – зарождение и формирование идеи научно-исследовательской деятельности в области филологии и педагогики; второй (1910–1921) – организационного и идеологического становления концепции национальной школы, ее содержательного наполнения; третий (1921–1931) – научно-теоретического обоснования стратегических основ украинского воспитания. Определены приоритеты научно-педагогической и культурно-образовательной деятельности. Раскрыты взгляды О. Макарушки по реформированию школ в Восточной Галиции и целесообразности

использования зарубежного опыта в сфере образования. Освещены концептуальные основы воспитания в творчестве ученого. Обозначены актуальность педагогического наследия О. Макарушки сквозь призму трансформации образования и воспитания в Украине.

Ключевые слова: Остап Макарушка, педагогические идеи, культурно-образовательная деятельность, содержание образования, ценности воспитания, воспитания характера, национальное сознание, социальные институты воспитания, учитель.

ANNOTATION

Bodak L. I. Ostap Makarushka's cultural and educational activity and pedagogical heritage (1867–1931). – Manuscript.

Thesis for the Candidate degree in Pedagogy, speciality 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2019.

In the dissertation the pedagogical ideas and cultural and educational activity of O. Makarushka at the end of XIX – first third of XX century are analyzed in a comprehensive and systematic way. in the context of socio-political and national-cultural realities of Eastern Galicia, the periodization of the development of his pedagogical ideas was developed: the first (1890–1910) – the origin and formation of the idea of research in the field of philology and pedagogy; the second (1910–1921) – organizational and ideological formation of the idea of the national school, and its content; the third (1921–1931) – scientific and theoretical substantiation of the conceptual foundations of Ukrainian education; priorities of scientific-pedagogical and cultural-educational activity (development of mother-tongue schooling; universal and national values; character education; Ukrainian-oriented orientation of social institutes and factors of education; teacher as the main indicator of awakening of national consciousness of youth); O. Makarushka's views on the reform of schooling in Eastern Galicia and the expediency of using foreign experience in the educational sphere were revealed; the conceptual bases of education in the creative achievements of the scientist are highlighted; the relevance of O. Makarushka's pedagogical heritage in the context of education and upbringing reform in Ukraine is outlined.

Theoretical and methodological approaches to the research of pedagogical staff of O. Makarushka made it possible to state that the creative heritage of the scientist is an actual problem of Ukrainian pedagogical thought, a significant source for modern Ukrainian theory and practice of education. The basic directions of cultural-educational activity are established: teaching and teaching, educational-methodical, scientific-theoretical, review, public-educational. His ideas for school reform have a clear goal: to educate young people who are capable of creative and independent work, who have an active role in social and political life. Secondary school should provide the necessary knowledge, contribute to raising the level of knowledge of young people, expanding its outlook, preparing for education in higher education institutions, the formation and crystallization of character, education of skilled personnel for various spheres of public life. O. Makarushka insisted on returning to the gymnasium the character and importance of the school, which aims to prepare

students for study at the university and other types of higher education institutions.

The values of national, physical and aesthetic education, character formation are revealed. The importance of holding folk holidays at school, the use of folk elements with songs and dances, the organization of walks and excursions outside the school are argued. The views of O. Makarushka on social, psychological and pedagogical aspects of the influence of war and hostilities on the formation of the younger generation, in particular discipline, compassion, justice, patriotism, national identity, religiosity, are highlighted. The negative effects of the impact of the war on the youth are revealed, the tasks of the teacher and the school in forming positive traits of the youth character are highlighted. War was given as an anti-human way to solve problems. It has been found that war causes a revaluation of values.

Secondary school should be comprehensive, harmoniously develop the spiritual and physical needs of young people. A reformed high school should take gender into account. The curriculum should be designed to prepare the girls for family life, for higher education. He attached great importance to the teaching of Ukrainian language and literature, studying, analyzing, promoting the reformatory ideas of foreign teachers among Ukrainian teachers, critically reflecting on American and European experience of teaching and upbringing children and youth, learning foreign languages and their inappropriate learning. types of educational institutions in Eastern Galicia.

The role of the main social institutions (family, school, church) in the education of the Ukrainian youth is determined, the forms of cooperation between the family and the school (parent councils, circles, pedagogical lectures, meetings, popularization of pedagogical literature) are revealed, the necessity of organizing pedagogical comprehensive education is substantiated, responsibility for the education of children in the pedagogical work of O. Makarushka.

The relevance of O. Makarushka's pedagogical heritage in the context of education reform in Ukraine is substantiated. It is shown that the axiological ideas of the content of education and upbringing, developed by the teacher, meet the needs of Ukrainian society, updated content and goals of the educational process. It is proved that pedagogical ideas and priorities of O. Makarushka's cultural and educational activity are an expression of national, humanistic and folk pedagogy. His ideas about the content of the national school and the concept of raising a Ukrainian child are relevant today. The main content of the educational potential of the pedagogical heritage can be used in practical implementation in the educational process, as well as in writing qualification papers, scientific publications.

Keywords: Ostap Makarushka, pedagogical ideas, cultural and educational activity, content of education, values of education, character education, national consciousness, social institutions of education, teacher.

Підписано до друку 12.09.2019 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 09/19/2-3

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.
ФОП Осадца Ю.В.